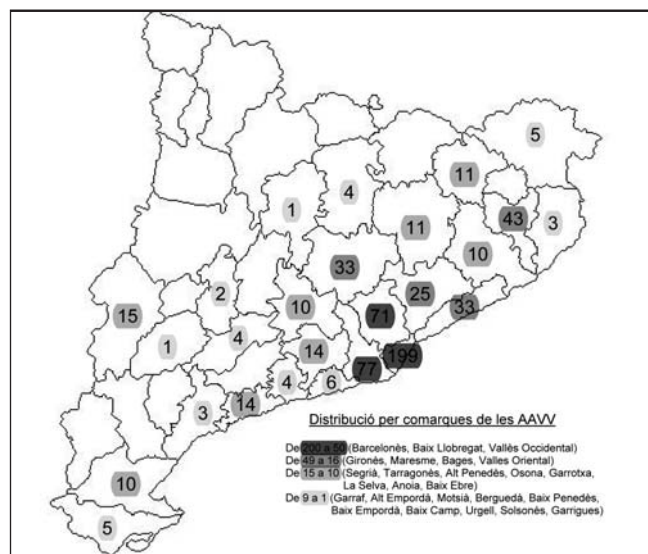

IVAN BORDETAS JIMÉNEZ. UAB-CEFID

«LAS ASOCIACIONES DE VECINOS SON LA MEJOR ESCUELA DE FORMACIÓN DE CIUDADANOS CONSCIENTES». EL MOVIMENT VEÏNAL DURANT EL TARDOFRANQUISME I LA TRANSICIÓ

El moviment veïnal arriba a mitjan anys setanta constituït com un potent moviment social, amb una rica i variada, tot i que recent, tradició de lluites i accions col·lectives, amb una identitat i un univers cultural propis, forjat a partir d'aquests i altres conflictes i basat, principalment, en la condició –i consciència– de classe de la gran majoria dels activistes, i amb una estructura organitzativa assentada, fonamentalment, en les associacions de veïns, que van representar, durant aquells anys foscos de la dictadura, gairebé l'únic espai de reunió, associació i expressió mitjanament lliure, una forma organitzativa oberta, transparent i assembleària, a contracorrent de les emanades del règim franquista. En aquests anys, el moviment veïnal es va constituir com un dels nodes centrals d'una atapeïda xarxa conformada per una societat civil àmpliament mobilitzada i netament antifranquista, com un dels veritables representants de la voluntat popular: un espai on cabia des de la reivindicació d'allò més necessari i sentit per la població, com un semàfor que evités més accidents al barri o un dispensari que atengués

AAVV comptabilitzades en la I Trobada d'Associacions de Veïns de Catalunya. Any 1979.

a tots els veïns, fins a la discussió del model de democràcia que calia construir col·lectivament. Així, s'hi van generar propostes de participació popular en diferents serveis públics com l'educació o la sanitat, en el disseny i l'execució de les polítiques urbanes o en la gestió política local.

Si bé s'havia organitzat principalment a Barcelona i la seva àrea metropolitana –amb uns quants focus més en algunes ciutats de les demarcacions de Girona i Tarragona–, en la segona meitat de la dècada dels setanta es completa el mapa associatiu veïnal i el moviment es desplega per tot el territori. Així, si a mitjan anys setanta es comptaven més de 300 associacions de veïns que aplegaven uns 100.000 socis per tot el Principat (vuitanta d'elles a Barcelona), l'any 1979, en el marc de la I Trobada d'Associacions de Veïns de Catalunya, se'n censaven més de 600.¹ Va ser a partir d'aquest moment, doncs, que el moviment veïnal va adquirir una composició interclassista: es van incorporar nous sectors socials a la lluita veïnal, que es va estendre a barris no tan marcadament populars o fins i tot de classes mitjanes, on fins aleshores no existien associacions veïnals o, si n'hi havia, no tenien un caràcter conflictiu o de reivindicació urbana. D'aquí s'ha d'extreure una primera conclusió: si, com dèiem, els anys de màxima expansió del moviment, que també van ser el temps de major desplegament de les seves propostes i alternatives i de més gran incidència política i social, van ser els de la segona meitat dels setanta, el temps del canvi polític, quan tot semblava possible, la configuració del moviment veïnal com a tal és anterior a aquestes dates i al procés de transició política. Les seves arrels s'enfonsen en els anys de la llarga postguerra, en el fenomen migratori i en el temps del creixement urbà càotic i la configuració de vastos nuclis suburbials que van acollir aquest increment de població; i, en última instància, també en el desplegament del *desarrollismo*, l'agressiva política urbana associada i el creixement especulatiu de les ciutats.

Aquest moviment social no es pot entendre sense una triple dimensió: d'una banda, el caràcter antifranquista i per tant polític –més enllà de l'explicitació d'aquest extrem o la presència activa de militants de l'antifranquisme polític– per la naturalesa mateixa de la dictadura que el va veure néixer sota

1

2

5

8

11

12

14

16

temes-2

les seves urpes, un règim que negava l'existència mateixa del conflicte social; d'altra banda, la rellevància com a element de resistència i fre als desgavells associats a la política urbana franquista –aconseguí victòries palpables com l'aturada de determinats plans parcials o la conquesta dels equipaments, serveis i infraestructures reivindicats– i com a font d'alternatives a aquest model agressiu, antisocial i especulatiu de desenvolupament urbà, que acabarien de perfilar-se en els darrers setanta amb els denominats plans populars; i, per últim, com un dels grans espais d'*empoderament*, d'*autonomització* i de presa de consciència política de les classes populars –entre elles, les dones i els joves, amb un pes específic tant en la configuració de les estructures organitzatives com en el sosteniment de les accions col·lectives–,² allí on, juntament amb el moviment obrer, van ser capaces de crear espais de llibertat, esquerdant l'estructura dictatorial no només amb el plantejament d'actituds resistencialistes sinó també amb l'articulació de propostes sobre la democràcia per construir o la ciutat on viure.

Així, es pot observar, a grans trets, una sèrie de diferències entre aquelles associacions sorgides durant els últims seixanta i primers setanta i les que es constituïren en la segona meitat de la dècada. Les primeres van sorgir associades a determinats desafiaments provocats per diferents projectes urbanístics –principalment grans obres d'infraestructures o plans parcials que amenaçaven habitatges–, pel deteriorament sobtat de les condicions de vida als barris, per determinades catàstrofes naturals agreujades fins l'extrem per la manca o insuficiència d'infraestructures i serveis urbans o, entre altres factors, per la inexistència d'equipaments col·lectius bàsics com els sanitaris o educatius. Aquests motius feien que, per tant, les associacions tinguessin un inicial caràcter defensiu i de resistència, tot i que ja eren evidents certs elements propositius. En relació amb aquests motius instigadors del primer associacionisme veïnal, s'observa que va sorgir, precisament, en aquells barris on les condicions de vida eren més dures, on eren més palpables les deficiències i mancances, però també allà on s'havien constituït nuclis actius de persones (assistents socials, capellans, consiliaris de moviments apostòlics, militants antifranquistes, grups de veïns preocupats per la dinamització social i cultural del barri, etc.) que van interactuar amb les xarxes socials i veïnals que ja existien i van formar el *col·lectiu fundador* del moviment veïnal en aquests barris a partir de fer evidents els dèficits i, cosa que resulta més important, fer assumible i necessària l'acció col·lectiva, la definició d'unes formes organitzatives autònomes i d'una identitat compartida per revertir la situació. Va ser, doncs, per aquest conjunt de motius que el moviment veïnal primer va néixer a les zones suburbials

de les grans ciutats catalanes –l'anell perifèric format a partir d'àmplies zones de barraques i cases d'autoconstrucció o bé grans promocions públiques i privades de polígons d'habitatge massiu, però també a determinades trames urbanes degradades dels nuclis històrics, espais tots ells que absorbien l'espectacular creixement demogràfic– habitades, majoritàriament, per la classe obrera, la mateixa que ja feia uns quants anys que protagonitzava conflictes i reivindicacions en el món del treball. El moviment veïnal va suposar, en els orígens, l'altra cara de la moneda del moviment obrer, de la mateixa manera que, pels activistes d'ambdós moviments –que moltes vegades eren els mateixos–, l'explotació a les fàbriques, els salaris de misèria o les pèssimes condicions de treball representaven el revers de l'explotació als barris, la vida en barraques, els carrers sense asfaltar o enllumenar o la inexistència d'escoles, dispensaris o zones verdes.

Serveixin d'exemple un parell de cites: «La explotación no termina en la fábrica. En los barrios obreros nos encontramos sometidos a otros tipos de explotación. Todos los sabemos, 'Sarría' [*sic*] para los burgueses; estos que nos están exprimiendo en su empresa y están engordando su cuenta corriente gracias a nuestro trabajo; para nosotros 'Torre Baró', unas casas, mejor dicho: unas barracas, sin agua corriente, hechas de cualquier manera».³ «El Barrio es obrero y en consecuencia también lo son sus problemas. El ocuparse de otros sería el no ocuparse de los del Barrio. Podemos tener muchos problemas pero todos ellos nacen de una situación que es la de nuestra condición de clase. Pueden tener nombres diferentes pero todos ellos nos atañen a nosotros, como son la falta de escuelas, los quemadores de basura, los realquilados, transportes, guarderías, salarios, precios. Todos ellos son problemas obreros, porque los tenemos nosotros».⁴

Les iniciatives que van desenvolupar tots aquests grups dinamitzadors als barris –des d'activitats culturals i lúdiques fins a les assistencials, com la creació de dispensaris o guarderies, passant per la tasca de conscienciació i visibilització de les problemàtiques i els seus responsables a partir de diferents publicacions o cartes col·lectives a autoritats i diaris– van suposar la base sobre la qual es fonamentaria l'acció col·lectiva i la formalització d'unes estructures organitzatives entre els veïns dels barris com gairebé l'única via de resolució de les demandes plantejades, davant la inexistència de canals de diàleg o negociació amb les autoritats. En aquest sentit, les associacions de veïns es van afirmar, finalment, com els veritables interlocutors col·lectius dels barris on s'assentaven i no només dels seus associats. En van assumir la voluntat popular i projectaren les seves veus quan aquestes no tenien altres mitjans d'expressió, procés que s'assentaria i s'enriquiria amb l'explicitació

progressiva de temes polítics en els discursos i pràctiques, com arribaven a reconèixer les autoritats dictatorials en cas de l'associació de Nou Barris («es la que realmente ha asumido la representación de todos los vecinos [...] habiendo celebrado infinidad de Asambleas en diferentes locales, sobre los problemas del barrio») o com elles mateixes es presentaven a Terrassa: «Las asociaciones de vecinos han sido, y lo han de ser más en el futuro, la auténtica representación de los intereses populares de los barrios de Terrassa. [...] son la mejor escuela de formación de ciudadanos conscientes, que se hacen responsables del bienestar comunitario, en primer lugar del propio barrio, y de toda la ciudad como conjunto de barrios con un interés común».⁵

La clau explicativa del procés que va portar a aquesta explicació política i a la imbricació entre problemàtica i protesta urbana amb l'exigència de l'amnistia o la democràcia –en molts casos no només la política, sinó també l'econòmica i

social– es troba en l'enfrontament constant amb la desídia i la inoperància de les autoritats franquistes, quan no amb respostes purament repressives. Es va produir una evolució des d'una desconfiança inicial en les autoritats a una total i efectiva pèrdua del respecte i la por que generaven, fins arribar, en última instància, a la deslegitimació i el qüestionament directes per l'assumpció de la seva no-representativitat perquè «solamente un AYUNTAMIENTO DEMOCRÁTICO que haya de responder de su actuación ante la población responderá a los intereses generales de la población, y podrá con esta autoridad popular enfrentarse a los intereses creados».⁶

Així, el moviment veïnal va arribar al procés de canvi polític no només com un actor en conflicte sinó, precisament, com un dels protagonistes del procés mateix i un dels desencadenants, confluint amb la resta de moviments i sectors socials que van plantejar la batalla a la dictadura franquista amb la conquesta del carrer. ■

Aquest article es basa en el llibre que recentment hem publicat un grup de quatre investigadors: P. YSÀS i C. MOLINERO (coords.), *Construint la ciutat democràtica. El moviment veïnal durant el tardofranquisme i la transició*, Barcelona: Icària, 2010.

1. A. ALABART, «Els moviments socials urbans a Catalunya», *Revista Catalana de Sociologia*, núm. 7 (1998), p. 17. Les dades de l'any 1979 es troben a ANC. «Desenvolupament, conclusions i cens. I Assemblea de les Associacions de Veïns de Catalunya. Manresa, diumenge 2 de desembre de 1979». Fons PSUC. 2350. Activitat de diverses entitats i moviments ciutadans reivindicatius, 1970-1979.

2. Utilitzo aquí el terme *empoderament*, que manllevo d'altres disciplines com la psicologia social o la sociologia, i de diversos moviments socials com el (trans)feminisme, com el procés mitjançant el qual determinades individualitats i col·lectius marginats o sotmesos desenvolupen teories (discursos) i pràctiques (accions) autoemancipatòries, de comprensió dels termes i causes de la seva subordinació, d'afirmació identitària en positiu i, entre altres consideracions, d'autodotació de recursos polítics i culturals d'alliberament.

3. «Las 'escuelas' de Torre Baró», *Boletín Informativo del Sector Nord-este*, núm. 1 (juny 1968). Subratllat a l'original.

4. *El Besòs* (juliol 1968). Aquesta era la publicació del Centre Social Besòs de l'homònim barri barceloní.

5. Arxiu Històric del Govern Civil de Barcelona, Informe sobre el moviment veïnal a Nou Barris, 21/04/1975. Fons Gobernadores Civiles. Caixa 207. Delegación Provincial del Ministerio de la Vivienda 1974, 1975 i Arxiu Nacional de Catalunya, «Declaración de las Juntas de Vecinos». Fons PSUC. 2393. Terrassa. Setembre 1966 - juny 1975, respectivament.

6. Així s'expressaven les associacions veïnals de Cornellà de Llobregat i Santa Coloma de Gramenet en, respectivament, el *Manifest dels 22* i el *Manifest dels 51*. El document de Cornellà es troba a Joan Tardà, «Manifiesto de los 22. Cornellá por un ayuntamiento democrático», *Tele/eXprés*, 1 de juny de 1975. El de Santa Coloma, a ANC, «¡Salvemos Sta. Coloma! Manifiesto ciudadano de los 51». ANC. PSUC. 2392. Santa Coloma de Gramenet. 1970-1975.

Nota bibliogràfica

A. ALABART, «Els moviments socials urbans a Catalunya», *Revista Catalana de Sociologia*, núm. 7, (1998), p. 9-28.

J.M. ALIBÉS; F. MIGUÉLEZ; M.J. PARDO et al., «La lucha de los barrios de Barcelona, 1969-75», *CAU*, núm. 34 (novembre-desembre 1975), p. 26-117.

J. BORJA, *Qué son las Asociaciones de Vecinos*, Barcelona: La Gaya Ciencia, 1977.

M. CASTELLS, *Movimientos sociales urbanos*, Madrid: Siglo XXI, 1977.

X. DOMÈNECH: *Quan el carrer va deixar de ser seu. Moviment obrer, societat civil i canvi polític. Sabadell (1966-1976)*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2000.

EQUIPO DE ESTUDIOS, *La lucha de barrios en Barcelona*, Barcelona: Elías Querejeta Ediciones, 1976.

J.M. HUERTAS i M. ANDREU, *Barcelona en lluita. El moviment urbà 1965-1996*, Barcelona: Federació d'Associacions de Veïns de Barcelona, 1996.

C. MOLINERO i P. YSÀS, (coords.), *Construint la ciutat democràtica. El moviment veïnal durant el tardofranquisme i la transició*, Barcelona: Icària, 2010.

1

2

5

8

11

12

14

16